

Павло Крат.

ВІДЖИТКИ

в
людській натурі,

або

наука як пізнати себе, щоб стати дійсною
людиною.

Торонто, 1920 р.

ЗАМОРСЬКИЙ ВІСТНИК

("The Trans-Oceanic Herald")

Наукно-літературний ілюстрований місячник, метою котрого є помагати українським робітникам та рільникам в набутю научного знання та витвореню широкого світогляду.

В бігу видань "Заморський Вістник" буде містити в собі слідуючі науки: Мовознавство, Математику, Географію, Геольгію, Астрономію, Фізику, Хемію, Біольгію, Зоольгію, Ботаніку, Історію, Історію культури, Антропологію, Гігієну, Хліборобство, Механіку, тощо аж до Фільзофії. Як також і красне письменство.

В Канаді річна передплата \$ 2.50, півріч. \$ 1.25.
до Європи і Америки річно \$ 2.75, півріч. \$ 1.40.

Поодиноке число 25ц.

Zamorskyj Vistnyk

504 Queen St. W.

TORONTO, ONT.

Павло Крат.

Віджитки
в
людській натурі,
або
наука як пізнати себе, щоб стати дійсною
людиною.

Торонто, 1920 р.

ПЕРЕДМОВА.

(Як я дійшов до самостійного думання.)

Як і всі люди починають, за моїх діточих літ я набрав ся поглядів на оточуючий мене світ від моїх батьків та тих, що зі мною стикались. Мій розум і кількість моого знання були за малі, щоб я міг споглянути на світ з самостійного пункту погляду. Від няньок довідався про істноване всілякого чортовиня, від православних попів про догми їхньої церкви, про рай та пекло, і я жив, відчуваючи навколо себе невидимий світ духів та душ.

Коли вже був я в гімназії, десь коло 12 року життя зявилося в мені чутє українського націоналізму, і поволі Україна зросла в моїм їстvі в якусь богиню, котрій я був готовий віддати до послідньої краплини свою кров.

Мої релігійні почування розвивались у палку любу до Бога і безконечну вдячність Христови за його терпіння за нас. Але запізнання з теорією сотвореня світа, якої нас учили в школі, зродило в мені якусь непевність, що до біблій-

ного оповідання про ту саму річ. Далі, ті "служби Божі" стали мені здаватись якоюсь театральною виставою. А як раз нагодився Михайло Деркач, також гімназіяст, котрий сказав мені, що уся та віра добра тільки для дурнів та дітей. Се мене страшенно вразило, але сон моєї душі був прогнаний. Поволі я вже не молився.

Отже став думати Деркачевим розумом, а своїм ще ні.

Страшна смерть моєї нареченої звернула була мої думки на питання того явища в людськім бутю, але Микола Порш, теперішній український посол у Берліні, мало що мені з того провиднив. Тоді я взявся до природничих наук, щоб з них знайти відповідь на тиснуче мене питання.

Та вчитись не було коли. Заносилось на революцію в цараті. Я вже мав тоді 21 рік. Мене подибали нові питання. Я вчув про соціалізм. Будучи натурою палкою і скрайною, я не міг вмістити в собі українського націоналізму з інтернаціоналізмом, як приміром се лехко йде В. Левинському. В мені відбулась страшна боротьба. Я стратив свою богиню Україну. Я скав собі, коли ми організуємо українського робітника на повалене царя, так той робітник має скористати і спожити овочі тієї перемоги. Я став інтернаціоналістом. За се мене викляли і викинули з Революційної Української Партиї, в котрій тоді реї провадили яко соціял-націона-

лісти Винниченко, Порш, тощо. І галицькі соціал-демократи, з В. Левинським на чолі, подивились на сей мій виступ, котрий скінчився зорганізованем "Української Соціал-Демократичної Спілки," як на якусь народну зраду. Але в сім напрямку моя думка пробивала собі дорогу уже самостійно.

Та вона знов дісталась у неволю, як я підліг теорії Марксового "матеріалістичного розуміння історії". І став я дивитись на світ, на людей і на себе, як на якусь машинерію, "котра доти робить, доки має в собі вугілє та воду."

Людей я поділив собі на дві кляси: "буржуазію" та "робітників", або на зло та добро. Кого я собі зазначив "буржуєм", біда була тому! Але як би робітники не провадили своє життя, я того не добачав.

Та прийшла година визволитись мені і спід неволі голого матеріалізму. (Не конче дотично Марксового "матеріалістичного розуміння історії". З тим більш-меньш я гожусь і тепер.) Я пізнав в чим лежить корінь зла.

Се сталося уже в Канаді, після того, як мені збридла безглузда боротьба з усікими одиницями, коли я запізнався з духовим боком людського житя, коли зрозумів, що людей треба рятувати і лічити від зла, як ми рятуємо їхнє тіло від хороб.

Я пізнав, що корінь зла лежить в натурі кожної людини зокрема. А на світі зле тому, що

людство складається з лихих одиниць. І я побачив, що жадна політика, жадні партії, жадні революції, жадні школи і науки не поможуть, коли люди не візьмуться також, кожний зокрема, себе від зла очищати, **доки більшість людства не стане добрими людьми.**

Але що таке "людина"? І я почав шукати в намулі мого зла людину. А найшовши, забажав, щоб кожне людське соторінє зробило зі собою те саме, і щоб таким чином сей сьвіт зла відмінився на той вимріяний рай.

Зapro се я і написав сю розвідку.

I.

ЗВІРСКІСТЬ В ЛЮДСТВІ.

Коли візьмемо всілякі кодла звірини зокрема і пічнено придивлятись їхнім вдачам, ми зауважимо, що кожне звіряче кодло в своїй суцільноті, а в багатьох випадках і кожний звіринний рід зокрема, посідають одну загальну вдачу, котрою послугують ся в своїй боротьбі за істноване. Приміром, вдачою усіх лисів будуть хитрощі, вдачою собак — рабська прислужність, котів — самолюбство, свиней — ненажерливість, віслюків — упертість, слонів незважане на меншого від себе, гадюк несподіване укушене, биків тупість і віра в силу своїх рогів, вдача овець безрозважність іти за передною вівцею; з другого боку вдачою усіх гризюків, як мишей, вивірок, водяних щурів, бобрів, сусликів, тощо, буде запасливість та домострійство, а знов вдачою малпів та песеголовців буде малповане всього того, що їх зацікавить, як другі істоти роблять.

Тут ми ще раз підкреслюємо, що кожне окреме звіряче кодло, яко загальна одиниця

одного ґатунку звірини, посідає тільки одну загальну вдачу — котрою характерезується те кодло. Приміром, характеристикою гризюківського кодла буде домострійство. З другого боку кожне звіряче кодло ділиться на звіринні роди (приміром, **товстошкірці** на: свиней, пекарів, тапирів, носорожців, бегемотів та слонів; або **канії** на: собак, шакалів, гіен, вовків, лисів, тощо), і звичайно, ті обставини, що примусили витворене тих родів, вплинули в певнім напрямку і на відмінене вдачі зокремих родів, але нетак далеко, щоб не зauważити съпільної вдачі того кодла до котрого вони належуть. Свинячість виявляється в усіх товстошкірців, розбишацтво і хитрощі в усіх каніїв, самолюбність в усього котячого кодла (кіт, рис, кугар, ягуар, леопард, тигрис, лев).

Але що цікавого, се те, що члени одного звіринного роду жаден не посідає вдачі характеристичної до вдачі іншого кодла. Приміром, кіт не буде так леститись, як пес, а віл удавати малповань, як песеголовець. Кожний звіринний рід цілий від малого до великого, деб він на земній кулі не існував, має одну питому вдачу загалом і в кожнім з її членів зокрема. Та загальна вдача більше або менше допомагає їм у боротьбі за істноване і більш-меньш звірина на тім виходить.

А тепер гляньмо на людей. Наука зооль-

Гії причислює людську родину до кодла пріматів. А питомою вдачу малпів буде малповане, чи-то наслідоване вчинків інших соторінь. Запамятаймо се.

Уже стародавні Єгиптії та Вавилонці малювали і різбили людські тіла з звірячими та пташими головами, або навпаки. Дикини Австралії виводять походжене своїх племен від тієї чи іншої звірини; так само Індіяни Пів. Америки любили давати собі назви від звірів та птахів: "Червоний лис", "Чорний крук", тощо Тай в наших українських піснях, хлопців звуть "орлами", "соколами", "соболями", а дівчат "горлицями", "ясочками" "лебідочками". Більш того, ми й тепер звemo хитрих людей "лисами", самолюбців — "котами", нечулих — "товстошкірцями", впертих — "віслюками", дурних — "баранами", "биками", "вівцями", лютих — "гадюками", лестивих — "псами", боягузів — "зайцями". Чому ж се так? Коли ж люди належуть до людського роду, до кодла пріматів (малпи, песеголовці та людина), так вони повинні мати одну спільну вдачу характеристичну тільки людям, як мають свої питомі вдачі інші звіринні роди, якими вони відокремлюють ся один від одного, як і надвірною будовою тіла. В дійсності, на перший погляд, люди немають окремої своєї людської вдачі, в сім розумінню ціле людство се — величезний звірник найріжноманітніших "звірів",

"звірят", "звірюк", а навіть "птахів" і "гадя". Чому се так? Чому природа не наділила людського роду однією вдачою, щоб відразу відокремлювали нас від звірини?

Поперед ми сказали, що вдачою малпячого роду буде наслідання, чи-то малповане, когось іншого: **ся вдача малпованя належить до цілого кодла пріматів.** І се розвязує таємницю ріжноманітності вдачі людей. Приглядаючись до життя звірини, певно, людські пра-прадіди стали наслідувати того чи іншого звіря, вдача котрого подобалась тій чи іншій людині. Наслідуючи гадюку, або вовка,— людина на тім часом добре виходила. Се давало приклад іншим людям, і ті собі вишукували в звірях зразок наслідання. А як ми пригадаємо собі, що був час, коли первістна дика людина вважала декотру звірину завищі від себе істоти, що до гадюки, котів, ягуарів, бегемотів, слонів та відмедів — люди молились, як до божеств — отже се наше припущене, що людство набрало в себе звірячих вдач не є безпідставним базіканем.

Про те, що що-не-людина, так інша вдача — усі знають; усі бачуть, як "павуки в людській шкірі" заїдають "мух з двома руками та ногами", як такі самі "пявки" ссуть жите з себе подібних соторінь, як "дурні вівці" плигають у прірву за дурним, або зрадливим проводарем і ломлять там собі вязи,

як "люди-слоні", топчуть без жалю "людей-гробаків", як "люди-вовки" та "люди-тигриси", перегризають ґергачки "людям-бикам", як "люди-гадюки" підкусують тих, хто був необережним наблизитись до них та наставити їм свої груди. Отже, про ту "робітку" людей-звірів не треба багато росписуватись, її видно на кожнім кроці. Пошукаймо аналогічного явища в природі. **Так живе риба.** Людська приказка каже: "Риба живе з риби, а людина з людини". Правда, риба має одну вдачу і тією вдачою є винищеннє меньших більшими. Між людьми також: меньші, дурніщи, слабовитіщи, невчені дістають ся на жир спритнішим. А в сій війні усіх проти всіх, що зветься "боротьбою за істнованнє", люди вживають той тієї, а той іншої звірячої вдачі.

І та звірськість защепилася в людстві давно; **люди тепер родяться з звірячими нахилами.** Декотрі на тій звірськості виходять, декотрі від неї пропадають, але ціле людство в своїй історичній сусціlostі від того страшенно терпить. Лихо поповнене людьми-звірюками, як якийсь бруд спадає на психику людства і робить його що-дня гіршим і гіршим.

Люди, що здають ся найбільш знаючими і найбільш посідаючими всілякої техніки створіннями, негодні похвалитись досконалостею свого життя.

Візьмім, приміром, маленьких сусликів.

Без крику, без віч, без газет і всілякої іншої організаційної машинерії вони виходять на лан точiti преницию. Ніхто ними не проводить, а яку вони роботу потрафлять зробити! А бобри? Та ті цілі будівничі: ліс рубають, гатки кладуть, рови та канали копають, хати будуєть, не так як суслики кожн про себе, але цілою громадою. І знов без жадного проводу, а усе їм іде і вдається. Згадаємо тут і про ті манісінські сотворіння — бжілки. Їх часами буває у вулию і до 50.000 штук. Яка праця, яка єдність, який ряд! А се все тому, що кожний суслик має ту саму вдачу, щой інші суслики, кожний бібр і кожна бжілка має вдачу кожне свого роду. Бібр родить ся з удачою будівничого, пташок знає, коли летіти до Вирія або як будувати кубельце, хоч ніхто тому не вчив.

А людей при-купі годі втримати. І коли ми маємо держави і всілякі підприємства, в яких згromаджується сила народу — се все тримається при-купі брутальною силою, а не природним чутем єдності, що посідають, приміром, бджоли.

Звикли тепер ділити людей після націй та кляс, а варто б їх ділити після їхніх вдач: "собак" до "собак"; "гадюк" до "гадюк", "котів" до "котів", "свиней" до "свиней", "овечь" до "овечь" і так далі... а **людей до людей.**

Звідки беруться зрада, нелад, безголове, ростіч в всіляких партійних організаціях, або чому гине те або інше підприємство? Бо ті, що організують ся не звертають уваги якого гатунку "людської худоби" вони до себе набирають.

Шевченко каже:

Будьте люди,
Бо лихо вам буде!

"Будь людиною", "роби по-людяному", "людяність" — що се за слова, про що вони нам нагадують? Бути людиною — се не бути звіриною. А не бути звіриною, — себто не мати звірячої вдачі. Отже хай усі люди викинуть з себе звірськість, що з ними станеться? Чи не станеться тоді з людством те, як оповідає М. Горкий, що коли чорт повитягав з одного чоловіка усі паскудства, так з того чоловіка зісталась сама шкіра, і тоді чорт ту шкіру надув, дав туди кілька горошин і зробив своїм дітям тарахкало. Кинемо звірськість — чим будемо? На сей запит нам відповість слово "людяність". "Людяність" — се лагіdnість, благість, правдивість, братерство, саможертоване задля добра інших. У нерозвиненім стані сю "людяність" можемо бачити тепер у бджіл. Між людьми часом з'являють ся оди- ниці з жадобою встановлення людству сієї вдачі "людяності" — але люди — "бики", "вівці" та

иньша темрява їх не розуміють, а люди — "звірі" їх убивають. Ті з людей, що не задоволені теперішнім житєм укладають всілякі політичні пляни, віруючи, що політикою, зміною уряду, вирівнянem маєтків, зменшенем робучих годин, всілякими податками на богатирів — тощо, людям стане лекше жити.

Та на усю ту політику мала надія, доки ті, що бажають направи житя не візмуться до чищення глибин людської натури від віджитків звірськості, а піchnуть ту роботу насамперед від самих себе.

Людство є гуртове сотворене. Але йому бракне однієї спільної вдачі. Через се тепер ціле людське жите можна зазначити трома словами "Будова вавилонської башти". **Увільнене від звірськості через приймлене людяності цілим людством сотворить людям спільну вдачу**, котра підійме людство понад звірячість і дасть здійснитись найвищим мріям людських реформаторів.

Хай кожен починає сам від себе. Хай кожен погляне в глиб свого юства і пізнає який "звір" містить ся в нім. А тоді має відбутись боротьба вигнаня тієї "звірюки". Себто вигнане з себе: підхлібленя, самолюбства, гадючости, свинячости, товстошкірости чи-то нечулости, дурноти, овечого замотеличеня, тощо, а встановленя, та приймленя людяности осяяної яскравим промінem розуму та науки.

II.

ЗРІСТ ТІЛА ТА ІНТЕЛЕКТА.

Людина починається від сполуки жіночого яйка з чоловічим насінем. Те яйко та насінє, як потім і зародок, містять в собі матерію зложенну з матеріальних складників, із нематеріальною "життя", що ту матерію оживляє. Те "житє" є зародком, чи насінєм, з котрого розвинеться потім **інтелект людини**, щось невидиме, недосягле жадним матеріальним робом, що ми звемо "душею", "съвідомостєю" — слова, що нічого не провиднюють.

Від початку заплодження та зросту нова людина в зародку починає відбувати дивні метаморфози, чито перетвори. Там в таємничім сковку материного черева повторюється в скороченю цілі геольогічні доби, переходят міліони літ еволюції, дивна мандрівка від яєчка до безголового гробака, від гробака до ящіркоподібного соторіння з зябрами, відтак до хвостата малоподібного соторіння, відтак до волохатого чоловічка; (перед народженем те во-лохно з дитини спадає, лишаючись тільки на голові). Потім стають уродини.

Але се родить ся не людина ХХ століття. Се в сьвіт приходить сотворіне з передледівцевих часів, з перед соток тисяч літ, звідтам, звідки люди почалися.

Тепер те сотворіне, що звемо "немовлям", має рости (хлопець яких 24 літ, дівчина яких 20) зак **тілом** не здожене і не вирівняється з сучасним людством.

Зі зростом тіла росте і той невидимий "інтелект" та "душа". Але знов диво над дивами! Не так в тілі, як в душі зростаючої дитини відбуваються більш меньш усі ті історичні доби, проявляються усі ті добрі і погані вдачі, які пережили та посідали її батьки, діди і пра-прадіди, ціла її нація.

Отже в зростаючій дитині щаблево перейдуть: час німого малполюда, всілякі щаблі дикунства, варварства, невільництва та панщини, часи недавно минулого абсолютизму аж до нашої хвилі.

Але ся повища скаля — загальна. Кожна нація що до історичності, і кожна родина що до вдачі мають ще свою власну скалю.

Приміром, Українці перебули малполюдство, дикунсьтво, варварство і панщину, але майже не жили в капіталістичній історії; і, навпаки, Англійці мали уже кілька сот літ капіталістичного життя. Отже українська та англійська дитина будуть собі подібні в літах десь до — 15, а відтак англійська дитина стає серйоз-

ніщою, духом старшою від української, бо тут десь кінчить ся їхня спільність періоду паньшини. Українці закінчують свою історію паньшиною та поваленем абсолютизму, а Англійці те усе віджили поверх триста років назад. Але, з другого боку, дитина чорношкірого Нігра Центральної Африки, доростаючи тілом до 20 літ, позістає духом в дикунстві, як пересічний Араб не йде далі варварства.

Придивімось тепер блище, що діється в інтелекті зростаючої людини, хоч би й української нації.

В часі дитинства, десь межи двома, а сімома роками діти захоплюють ся казками; вони люблять слухати казки про котів, псів, лисів і всіляку іншу звірину. Тоді в уяві дітей та звірина грає ту саму роль, що й люди. Діти люблять ляльки і до неживих витворів ставлять ся, як до живих соторінь; розмовляють з ляльками, годують їх. Се розум дитини ще живе в часі дикунства, коли людствоуважало звірину за розумнішу і вищу від себе, коли воно творило ідоли і молилося до тих рукотворних потвор. Тоді душі дітські переповнені всіляким страхітєм, котрого натерпілось людство в прадавнину, і жах котрого відтаврував ся на душі нашадків, що не зітреть ся ще може і тисячі літ. Кажуть, що діти мають "буйну фантазію", коли в скрученій шматці добачають дитину, в корчі будяків многоголового змія, в

маленькім хруші страшного звіря, тощо. Ся "буйна фантазія", — се мильність кволого розуму з часів негладженого каменя. Діти люблять слухати казки, бо то література того прадавнього віку; діти цікавлять ся всілякими блискучими та барвистими речами, як се робить і дикун.

Але з року на рік діцький розум переходить щаблі дикунства, і аж десь коло п'ятнадцятого року в хлопцях зявлюється велика буйність—се їхні душі переходять часи варварства, часи середневічного козацтва. Хлопці хочуть битись, воювати. Тоді вони грають ся в "Козаків та Татарів", тоді вони повні геройського запалу.

Але тільки хлопці. Дівчата ж, навпаки, стають тихенькими. Бо від часу варварства жінка стала невільницею чоловіка, і та неволя обіймає дух дівчинки, і воно сидить тихесеньке в той час, як її брат вибрикує повний душевних рухів.

Так доходить до "повних літ". Здається, що історична шумовина сходить з інтелекту молодої людини, мовляв людина стає "повного розуму" Але се тільки здається. Придивімось блище і побачимо, щось іншого.

Коли тіло доростає своєї межі, далі котрої воно вже не росте (хіба що відновлюється або часом грубшає), що діється з інтелектом? чи й він кінчить свій зріст?

Власне що ні! Хоч якби людина не за-

недбувала в житю свій інтелект, він, через набиране навіть звичайної житєвої практики, все ж зростає, хоч не так пишно, як інтелект тієї людини, що дбає про него. Та біда в тім, що на сьвіті є мало інтелектуально розвинених людей. Здебільшого маємо міліони людських дорослих тіл з занедбаним інтелектом.

Людський інтелект прагне розвитку без кінця. Хоч тіло старіє, але він з роками у пильніючої його людини стає міцнішим, з вірляти виростає на орла і шибає думками в безконечності всесвіту, зазирає в таємниці глибинь землі, і моря, міряє простори межи зорями, обчислює молекули та атоми і прагне самого себе пізнати. Розвиткови інтелекту сприяє наука та чесноти. Є багато людей вчених, але без чеснот, а знов є і чесні але без знання — і ті і ті не можуть бути названі інтелектуально розвинені. Але чесноти в інтелектуальнім розвитку відграють більшу навіть роль, як наука. Наука дає інтелектови знанє, а чесноти лагіднятъ його зносять догори понад матеріальні інтереси тіла, захоплюють ідеалами, ушляхотняють.

Отже, по досягненню доросlosti тіла аж до самої смерти людина мала б зростати в силу свого інтелекту і в хвилю смерти бути найрозумнішою, найчеснішою від усіх днів свого життя. Але в дійсності воно не так.

Ставши дорослою (тілом),увільнившись

від догляду батьків та школи, людина кидається у "вир житя"; себто женить ся, плодить діти, намагається розбогатіти і в тій "марноті марнот" часом цілковито забуває про дальший розвиток свого інтелекту.

А людина стала з звірини людиною через само-ушляхотнене тіла і інтелекту, як з буряків через ушляхотнене повстало всіляка наша огородина. Але як та огородина зведеться знов на бурян, коли про неї не дбати, — так і людина зведеться назад на звірину, коли занедба духову частину свого ісства.

Від хвилі наших дитячих літ наш інтелект усе, що вчує, що побаче, питає "що се?" "на-що се?" І сими запитами він турбує нас ціле наше жите. Та людина, що квапить ся на ті запити свого інтелекту давати відповіди, розвивається інтелектуально, а та, що — ні, буряків. А щоб той інтелект не турбував добирають всіляких способів його задурити: впивають ся, грають в карти, захоплюють ся дурничками, танцями, клубами, гостюванем, дурним базіканем, спортом: грою у мяч, польованем, рибацтвом, плеканем голубів, котів, псів, коней, перегонами, тощо.

Розвиткови інтелекту шкодять також сексуальні справи, особливо дівчатам і молодим жінкам. Дівча доти ще пильно вчиться, доки "не стане на порі". А від тоді уся головна увага дівчини звертається на свою красу, у-

бранє, прикраси, танці, — хлопців. І такий одур тримає жінку більш меньш до середнього віку, зак пригашене полового чутя та всіляка біда, гризоти, діти, тощо, не привернуть її до більше тверезого думаня. Хлопці ж не так підлягають половому дурманові, як дівчата і можуть глибше застановлятись в думаню. Та все ж до тридцять літ віку, хоч би й пильнуючий свого інтелектуального розвитку, молодик не є ще духово утверджений. Не дурно стародавні Жиди, котрі славні своїм інтелектуальним розвитком, мали закон після якого жаден не міг бути вчителем народу зак не осягнув тридцять літ житя.

Отже, як ми положем принаймні 20 літ на зрист тіла, а ще 10 на зміцнене інтелекту знанем, чеснотами та думанем, так від тридцятого року житя маємо право вимагати від кожної людини бути "дійстною людиною" з напрямком до необмежаного духового завершення. Але се тільки вимога. В дійстнім житю люди з тієї чи іншої причини про інтелектуальний розвиток не дбають і з ними відбувається "еволюція задом наперед", як стоїть в одній гішпанській байці:

Людина складається: з людини, мули, собаки та малпи. Бо коли Бог творив живі істоти і зробив людину, так призначив їй спочатку 20 літ житя. Людина з того була не задоволена і просила в Бога довшого віку. Коли

Бог зробив мулу і призначив їй сто літ жити, мула бідькалась і просила, щоб їй зменьшили гірких літ праці. Так само Бог був дав довгий вік псови та малпі, але і ті запротестували. Тоді Бог зменшив літ мулі, псови та малпі і ті літа віддав людині. Отже тепер до двадцять літ людина живе як людина, від двадцять до сорок працює як мула, від сорок до шістьдесят пильнує свого маєтку як пес, а потім старієТЬ ся і стає подібною до малпі.

Се гішпанська байка. Се глум гіркої дійсности! Та людина не звилаб себе назад до малпі, як би припильнувала свого інтелектуального розвою. Тоді вона кінчила жите не дурною малпячою подобиною, але в силі могутного розуму, що своїм зором прошиває таємниці вічности.

III.

ДИТЯЧІСТЬ ТА ІСТОРИЧНА МИНУВШИНА.

Як бачили з попередного, дитячість — се так само історична минувшина, або радше передісторична, чито відгук колишнього переходу людством щаблів дикунства.

Але що личить думати, казати та робити дитині, те цілковито не пасує людині ХХ століття, що діпялась до тридцять літ життя. При міром:

Дитина плаче, бо її інтелект закволий зарадити собі в пригоді без плачу; такими безрадними є черепашки-клами в піску на морськім березі, — коли до них підступити, так вони сикають, не можучи нічим більшим себе оборонити. Але коли доросла людина плаче, се проява дитячості. До плачу скорі у нас більше жінки, і не дивно, бо пересічно вони інтелектуально менше розвинені від чоловіків. Але се не дає жіноцтву права вічно плакати, себто вічно лишатись дітьми у дорослім тілі. Треба сльози затамувати, а біду усувати не чутем, але розумом.

Жаханя і страхи належуть до дитячості.

А скільки є людей, що боять ся підти самі в ночі у темну кімнату, або надвір, до стайні, у ліс, тощо. Є дорослі люди, що до безтями боять ся хробаків, хрушців, жаб, мишей. Ті страшні "звірюки" наполошили їх за дитячих літ, а недорозвинений розум жахається тих нікому невинних животин і тоді, як уже час розуміти, що якийсь хробачок вас не зість.

Діти і дикиуни дивують ся з вперше побачених ними річей, особливо близкучих та барвистих, і хочуть їх зараз собі помацати. Коли ви хочите побачити, як багато між нами є дорослих дітваків в сім напрямку, підіть до музею, або на яку іншу виставу і пригляньтесь там глядачам, як декотрі з них конче хочуть усі виставлені річі обмацати, хоч і прочитали на таблиці, що доторкатись пальцями невільно.

Дітей вбирають у барвисту ношу. Дикиуни страшенно люблять себе приоздоблювати всіляким барвистим пірем, шкірами з звірини, рогами, зубами вовків та медведів, черепашками, фарбами. Усе наше жіноцтво з сего погляду не втекло від дітей та дикиунів; досить подивитись на їхні барвисті і часом цілковито дурні і непрактичні ноші. Не знають сараки, що краса не у лахмітю, а у здоровлю, у здоровім тілі і яснім розумі. Але сей дитячо-дикунський віджиток дуже виявляється і у чоловіків, у залюбленню в тих одностроях, чито уніформах. Меньше просвічений нарід, більш побачите в него

прикрас на урядниках. Візьмім колишню царську Росію. Там, починаючи від царя, аж до підмітача улиць, усе було вбране в однострої, блискучі, барвисті. А Австрія, а Німеччина, а Франція, або котра з держав в Європі не похвалить ся тим дикуньством? Америка усунула барвистість одностроїв, хоч дещо є ще і тут. В Канаді мало де здибає ся людину в однострою, хіба полісмена, кондуктора, фаєрмана або військового, але і ті поза службою кваплять ся перебратись у цивільне убранє. Віджиток дикуньства виявляється в Америці у емігрантів з менше просвічених народів. Приміром, польський тип "енерала Табаки" можна бачити в Злучених Державах скрізь, де живе та панська нація. Барвистий однострій, що видко на двадцять бльоків, лискуча шабля і дурна воляча мармиза запилого Табаки — славетна на земліці Вашінгтона. Та й наше залюблене до "народних стройв": червоних та синих штанів, сивих шапок, барвистих спідниць, фартушків та вишивання, хоч з артистичного боку і гарне, але що до інтелектуальності, так съвідчить про назадництво, так само, як віджитком історичної ми-нувшини буде і в Скачмена його спідничка та голі коліна.

Не лахміте на нашім тілі, але розум, здоров'є та добристінь — се краса, а решта марнота марнот. Дикуном буде і піп у його золотім "апараті" чи ризах, тай протестантський проповідник, су-

дія і адвокат, у їхніх чорних тогах. Усе те тепер дитяча забавка, віджитки минувшини.

Дитина до безтями захоплюється часом щось посісти у свою приватну власність. При міром, їй сподобається сцизорик, образок, сопілка, або голуб, крілик, каченя, або цуценя у котроїсь іншої дитини. І тоді те бажане так опановує тією дитиною, що вона допустить ся навіть крадіжі, аби посісти улюблену річ. Се є зародок того страшного лиха в людях, що звемо "приватна власність". Коли ж ми подивимось на природу, так бачимо, що звірина приватної власності не посідає. Усі птахи і риби, "не сіють, не жнуть, а мати природа годує їх і зодягає, як ті лілії на полі, в пречудові шати". І люди б жили безжурно і не терпіли б так багато, коли б не та жадоба "мати тільки про себе." Наш здоровий розум каже, що з цього сьвіта ми не заберемо ані крихітки того добра, яке б ми тільки не надбрали. Тільки той маєток вічний і вартий, що його міль не годна поточити, ані злодій вкрасти, себто маєток духового розвитку. Та люди цього не хочуть знати. Вони, навчені з малку бажати собі у власність чи котика, чи якийсь свистик, ростуть і враз з тим зростає жадоба мати більше і більше "своєго власного." І так ті Калитки "приобрітають" земельку, фабрики, варстati, крамниці, далі і далі розвивають свій дитячий нахил посісти собі "Івасиного песика".

Діти люблять бавитись з ляльками. Дикун робить собі ляльки і молить ся до них, гадаючи, що попри ті бовванці жиє якийсь дух, який може йому щось злого зробити, коли він його не влагає молитвами та паастасами. А чи ж не віджитком дидячости та дикунства буде, коли бачимо, як доросла людина в серцю американської цівілізації клячить перед рукотворною фігурою, чи розмальованим образом, або, як було у Росії, бє поклони перед зогнілими кістками якогось гріховодника-черця. Яким діточим, яким кволим є дух такої людини. З таким соторінем можна робити, що кому схочеть ся, як з тією дитиною, себто в напрямку задурювання. І так воно в дійсності і є. Такі діточого розуму соторіня, є погноєм і жиром всіляких безсумлінних одиниць, що вкрившись уніформом, реверендою, або просто "папером з печаткою" натягають тих дітваків, як їм тільки не сподобається, або роблять ними, як робучими волами.

Дітей неможна вживати за съвідків, бо воно згуста, те що чули або бачили, росповідаючи, перевернуть і насывідчатъ такого, чого не було. Але є багато дорослих людей, що негодні правдиво і докладно росповісти, що чули або бачили. Ся хороба брехні та вигадок, що в Канаді звемо "плъткарством", дуже закорінена між нашими людьми. Ті всі сварні, заколоти, безголове та ворожнеча, що так

"пишно квітчаєть ся" між нами, походить з тієї хороби неуміння докладно росповідати того, що бачили або чули.

Діти люблять ся і сваряТЬ ся навпереміш що-дня, що-години. Ось їх видко, як вони собі всі потиху грають ся вкупочці, а тут уже починають кричати, плакати, битись; діляТЬ ся на кілька гуртків і розбігаЮТЬ ся геть. Ось вони гулюкаЮТЬ на котрогось з своїх товаришів, а ось уже шпурляЮТЬ один в одного камінє, а там знов зійшлиСЬ до купи і згідливо бавляТЬ ся, щоб знов за який час посваритись. Але діти дітьми, їм усе можна, бо вони неповного розуму. А подивімось на наше діоросле жите. Гляньте хоч на драпанину наших газет, на ті "дописі," ті "мальованя" нелюбих осіб, котрі також самі редактори, як і їхні дописувачі, залюбки містять у своїх газетах в "просвітних цілях", "ради висвітленя правди". Нам, приміром, доводилося здібати одного діоморослого "поета", котрий ні сіло, ні впало підходить до свого товариша і проголошує йому: "Я мушу вас подати в газети". "Защо?" дивуєТЬ ся призначений на "обмальованє". "А так, ми съи хотит". І "подав", намолов про невинну людину несотореніх річей, а редактор надрукував без жадного застановленя чи правда все те, чи ні. Та діточа нерозважність доходить часом в деяких "дописях" до того, що вяжуть до купи комуністів з клерикалами і роспинають їх

буцім за поповнене на-спілку тотожних гріхів. Лев Толстой в однім своїм творі каже про дурних дітей, як вони сваряТЬ ся: "А я тебе вщипну!" "А я тебе кулаком!" "А я тебе батогом!" "А я тебе ломакою!" "А я тебе стрільбою!..." Отtake і між старими дітваками буває. До бійки скорі малпи, діти і дикиуни. Але доросла людина, знаюча себе шанувати, брехати, сваритись і битись ніколи не буде. На "пльоткарство" найдужче хорує жіноцтво здаєТЬ ся в усіх народів. А се тому, що жінки інтелектуально мало розвинені. Але як у ті "дамскі брехні" вмотаєТЬ ся і який "кавалер", так се съвідчить про його дитячість розуму.

Святкованє сили. Дітваки і парубчаки дуже цінують силу. З яким съвяткованем во ни дивляТЬ ся на силу свого старшого брата, або з яким захопленем пробують котрий межи ними найдужчий; стискають свої кулаки, напружують маленькі мязи і показують їх своїй мамі або сестрі, кажучи: "Дивись, який я дужий". Дикиун міряє суспільні відносини людини до людини силою кулака. Єгиптії вкланяли ся буагеви, Аписови, яко ідеї тілесної сили. А за часів темного середневіча ціла Європа гинула під гнетом вбраного в сталеву рукавицю кулака. Цілий наш народ непідніс ся вище того съвятковання брутальної сили, буцім той правдивий, хто дужчий. Ні, съвітильники

людського розуму не визнають сили за щось такого вартого съвяткованя, як, приміром, Лев Толстой висловив ся, що зверхність не в силі, а у правді. Людством провадить розум, а не кулак; кулак власно затовчує правду в кут і не дає розумови вести людство по тій дорозі, що треба, **бо в кулаці є сила, але нема розуму.** Чи за тим і правда, хто дужчий? Ні! Сила — право. Еге, але не завжди правда. Хто з правдою, той дужчий від найдужчої сили.

Жіноцтво съвяткує силу, В природі діється таке, що самці бують ся між собою за опановане самицями, Приміром коли леви пічнуть битись за самицю, самиця з зацікавленем дивиться на хід бою. І коли дужчий лев забє слабшого, тоді вона з приємним маханем хвоста віддасть ся переможцеві. Песиголовці горилі бують ся за самиць також. І наші "Кейди" нічого не кажуть, поки "Джеки" розвалюють за них батлями собі голови. Жінки люблять зводити чоловіків до сварок та бійок, бо той віджиток самиці лежить глибоко закорінений в жіночій натурі, — съвятковане дужчого.

Войоване. Се старезна хорoba, що глибоко пустила корінє в мужську душу. За сієї съвітової війни ми мали нагоду приглядатись, як той віджиток, жадоба убивства та кровожирливости, прокидав ся здавалось у плохих і тихих людях, і вони затягались добровільно до війська. Кажуть, що під час війни

В людях прокидається звірюка. Еге, в нас прокидаються убійники-кайни, наші діди і прадіди, бо кожен з нас в минувшині має котрогось пращура, що поповнив убивство на людині. Нема ріжниці в яких обставинах те убивство сталося, але той злочин переходить на нас і в нас прокидається. І тільки сим можна зрозуміти чого люди, не люблячи війни за спокійного часу, ідуть на війну, хоч знають про всі її паскудства. До війни і убивств найдужче надають ся парубки 18 — 20 річні. Тоді в них ще найбільше середневічної шумовини тих боїв, що відбуло людство в середніх віках. Не робить ріжниці у ім'я чого людина убивала, убиває і буде убивати людей — се все було, є і буде звірячостею, дикуньстvом, гідким віджитком, бо розум нам каже, що всі людські справи можно залагодити найкраще любою та правдою, розумом, а не вбивством.

Людоїдство. Часописі повідомляли, що під час сієї съвітової війни у Африці, між нігерськими жовнірами відновилось людоїдство. Після бою, вони збирали трупи ворогів і смажили їх собі на поживу. Про одного французького ката писалось, що по відрубаню голови засудженому на смерть, він як божевільний припадав до трупа і випивав кров. Сего року у Франції один француз зарізав чужу дитину і випив з неї кров. А кільки такого пас-

кудства творить ся у сім "цивілізованім" съвті, що не доходить до полії та преси? Отже, поміж нами ходять сотворіня в людській шкірі, що їм треба було б родитись за часів камінної доби, а не тепер.

А побиванє жінок і дітей, що так закорінено у наших селян, чиж се не прийшло від часу варварства, коли чоловік зробив жінку своєю невольницею?

Проводирство. Поміж звіриною подибуємо проводарів. Вовча зграя має свого ватажка. Мають ватагів лелеки (бузьки) та журавлі і багато іншої звіринини, що згromаджується у ватаги. Є проводарі і між малпами. **I проводир потрібний.** Найдужчий, найспритніший, найрозумніший стає само-собою проводиром. Але проводир між звіриною не має жадоби слави, хвальби, гордощів, бажання гнітити тих, кого провадить і панувати та володарити над ними, не має на гадці використовувати тих, хто склався на його провід. В цім напрямку людські проводирі зубочили з природної дороги. А з того розвинулось зло проводирства: жадоба слави, влади, хвальба, гордощі, гнічене, використовуване проводжених. Се зло влади страшним боляком розятрилось в людській натурі. Від царя до сільського війта, від епископа до паламара, від преміера міністрів чи президента до маленького робітничого лідера чи редактора — усе хорує жадобою вла-

ди, панованя, а потім і користування. А в природі інакше. Вовк-ватаг перший плигає проти рогів оленя, але, часом, дістає найменьшу пайку з спольованої здобичі. **В природнім стані проводир є слугою громади,** але природно жиуюча громада не псує свого проводара славою, або матеріальною надгородою; природна громада слухає свого ватаги, але не робить ся їйому невільницею.

Сварня. Український індівідуалізм. Наші люди кажуть: "Згода будує, — незгода руйнує". Але сі мудрі слова ніяк не дають добрих наслідків в українськім житю. Ми тепер чуємо, що про Українців пишуть, що вони нездалі до комунізму, бо дуже великі індівідуалісти. Себто кожний з нас має вдачу "сам про себе". І так воно є. Наш хлопець, доростаючи віку, каже своєму батькові його відділити, женитися і починає самостійне житє. Наша дівчина доти тримається батьків, доки її скриня не сповниться потрібними до посагу речами, а тоді віддається і лишає рідну стріху. Поза чоловіком та жінкою наш народ не бачить дальшої кооперативи. "Спілка — чоловік та жінка", ось та вузенька межа, яку признає собі Українець в співділаню. **Се сумний прояв! Нарід, члени котрого не хочуть знати поміж собою жадної єдності, жадної кооперативи, такий нарід негoden істнувати як самостійна одиниця.** І на се доказом ціла українська історія. Ся психич-

на хороба ворожнечі сусіда з сусідом "за межу" не сьогоднішня. Пригадаймо собі свари українських князів, які скінчилися знищеннем нашої країни Татарами. Пригадаймо собі гетьманщину, коли всілякі українські пройдисьвіти наводили на наші землі Ляхів, Москалів, Турків та Шведів запро задоволене своїх владолюбчих амбіцій. Гляньмо й на історію наших днів. Коли усі народи бувшої царської імперії здвигнули собі свої національні держави, а Україна? **А на Україні кожне село окрема озброєна "держава".** Ніхто нікого не слухає, а коли і їдуть за котрим "отаманом" так більше запро рабунок. Та невеличка українська інтелігенція пересварилася і тільки обріхує своїх "ворогів" у часописях та вкриває українське імя ганьбою перед цілим съвітом. А декотрі, як ті колишні гетьмани, запро своє владолюбство, стягають на розшарпані груди України околишніх "сусідоњків любих"... А українське жите в Канаді? Тут кожний український редактор хтів би, щоб тільки він був один редактором, а решту "найясніший ш..... витрафив"; тут кожний наш лідер хоче, щоб тільки його нарід слухав, а решті покрутило вязи; тут як зроблять яку спілку, так мусять її розбити, бо стара хороба свари не дає єдності встановитись. У Галичині казали: "Де два Рутенця, там три партії". Але один з київських єпископів ще за князівської доби картав у своїм післаню наших праਪрадідів,

що вони скорі тільки до **сварні та чвари**. А теперішній съвіт вимагає съпілковості. У багатьох з нас на устах белькотінє про комуністичне жите. Якже до него дійде Українець зі своїм віджитком роздору?

Максималізм, або жаданє усого відразу без застановленя, чи можливо те бажанє в тій хвилі здійснити, є віджитком діточости. Малі діти, що бачуть, те й посісти хочуть. Дитина максималіст. Вздріть сотку яблук, велику миску пундиків, велику торбу цукорків, хapaє те і кричить, що усе те сама зість та ще й в тій хвилі.

Ся діточа "жила" позістає і в декого з дорослих, а не так в дорослих, як у парубків десь біля 20 — 25 літ житя, котрі ще жадного житя не запробували. Максималізм витворюється ся і в політиці. І головно виявляється в формі всіляких скрайних партій, котрі по-діточому не хочуть брати під розвагу, що еволюційного розвитку людської суспільності не прискорять їхні "червоно-гарячі" бажання, які б вони не були красні і добрі для життя.

Націоналізм. Дотично націоналізму у нас є дві скрайності: одні роблять з него собі съятощі, а другі цілковито ігнорують. Звичайно націоналістів більше, ніж інтернаціоналістів; і в глибині "інтернаціоналіста" ховається націоналістична душа. Милить ся той, що думає, що націоналізм, се якась "буржуазна вигадка". Ні, не те. Націоналістичне чутє ви-

творилось у певного гурта людей, котрі протягом віків прожили прикупі в спільних економічних та політичних обставинах. Лихо і щастє пережите спільно витворило певну психику того, чи іншого народу. Матеріалістично думаючі інтернаціоналісти, котрі жадної психики не хочуть бачити, беруться розвязувати національне питане так, як Олександер Славетний розрубав мечем Гордіїв вузол. Розрубане не розвязане. Інтернаціоналізму не можна встановити насилованем націй. Перш треба дати волю усім націям у сьвіті, найменшим. Встановити між ними братерські відносини, пошанівок мови і культури кожної усіма. І аж тоді, може протягом кількох або кільканадцятьох віків, витворить ся в усіх націй одна інтернаціональна психика, нації щезнуть, стане одно людство.

Національні вдачі. Українці не здалі до гандлю, до міського житя; з діда прадіда вони рільники, їхня психика тягне їх до рілі. Се так яскраво видно в Канаді, де 100.000 українських робітників пропадають, просто гниють морально по містах, в той час як Жиди або Англійці цілковито задоволені міським житєм. Жиди вроджені до гандлю, бо від тисяч літ вони нічого іншого не роблять, тільки гандлюють. Сей гандльовий дух виявить ся у Жида, хоч би він був навіть вихований в українській родині, як дух люби до порядку проявить ся в

Німчеку. Лях задається і бреше, по-звірячому поводить ся з Українцем та Жидом, бо так у Ляхів іде з діда прадіда. Знов Українець бридить ся Жидом за ті здирства та ошуки, що українська нація натерпілась від синів Ізраїлевих тягом нашої історії. Жид меньшає перед Англійцем, чуючи його духову зверхність над собою; але коли довідаєсь, що та людина, що говоре до него по-англійському не Англієць, а Українець, — Жид зараз обертається проти неї рогом. Жиди на Україні проти самостійності нашого народу і проти нашої мови, бо не годні собі уявити, як той "дурний Іван" може мати свою власну республіку. Англійці, котрі довгі століття мали до діла з дикунами, і у відношенню до цівілізованих народів теж ставлять ся, як до дикунів. А Американець нікого не вважає за "білу людину" тільки самого себе. За те Чайник дивиться на него, як на "білу свиню". Є у кожної нації добрі вдачі, є і злі. Але ті злі вдачі в націях не пропадуть, доки окремі одиниці тих націй не візьмуться та того зла в своїх натурах не знищуть та своїм дітям і правнукам не перекажуть те зло викорінювати, аж зак воно з психики народів не щезне навіки.

Звичаї. "Чим горщик накипів, тим смердить". Тут в Канаді, ми продовжуємо триматись звичаїв "старого заповіту". Але, коли се роблять наші фармери, так нема дивоти, вони з села переїхали на фарми і немали нагоди по-

збутись старо-сільських звичаїв. Але дивно, що в містах ті наші робітники, що себе уважають за не знати яких поступовців, не обтрусилися омани звичаєвих віджитків. Кажу тут про весіля, хрестини, похорони. Дитини не хрестять, але несогірше католиків понапивають ся на "хрестинах". Шлюбу не беруть, але ту старокраеву "тічку", що зветь ся весіллом з усім гармідером і навіть плачем молодої конче треба зробити. У воскресені тіла не певний, попа до трупа не кличе, але похорон з походом, музикою та коштовними трунами роблять, як і ті старого заповіту. Бо віджиток безглуздих тепер звичаїв панує над психикою наших "поступовців". До сего ще можна додати, що як лехко було попам брати від наших людей "на боже", так тепер лехко доїти наших "вільнодумців" в імя "нових богів". Отже, стара католицька душа зісталась непоруханою.

Фанатизм. Люди ледачі до думаня, до переродження себе, до праці над собою. Люди воліють жити звичаєм, "так як мій тато жив". Люди раді борше приймати усе на віру, ніж переконуватись. Ся ледачість людського мізку і витворює фанатизм. Людина не хоче, щоб її чимсь новим турбували. Вона собі вложила в своїй голові, що так воно є і так має бути, бо так їй хочеть ся, щоб було; а хто наважить ся перечити, що се не так, а ось як, тоді ледачість вибухає гнівом, щоб її не турбували думати

так, як їй нехочеть ся. Так, католик конче хоче, щоб було тепло напалене пекло для його ворогів і красний рай про него самого; щоб у пеклі були чорти, а в раю хори анголів, щоб съв. Юрко був пастухом усієї нашої худоби, съв. Панько підпалював нашим ворогам хати; знов щоб съв. Микола тлумив ся на кораблях, перевозючи наших "манігрантів" до Америки. Скажи католикови, що се не так, і він зараз "вгніваєть ся"; навіть готовий "Бога ножем боронити". Але фанатики позістають **фанатиками навіть, коли і релігію покинуть.** Ледачість думки і сьому причина. Ті, що приймають нові ідеї не з переконаня, але на віру, ті що не поклали труду запізнатись ґрунтовно з тим напрямком, до котрого вони пристали — лишають ся загорільцями — фанатиками. А в дійсності мусимо знати, що нема жадної людської організації, жадної людини, щоб в них не було і чогось доброго і чогось злого. Фанатик сліпий і глухий, він нищить більше, ніж будує. Його легко дурити і використовувати, коли так "грати", як він любить.

Рештки панщини. На психиці українського селянина лежить чорний намул пережитих терпінь панщини і жидівських шахрайств. Та "польська культура" витворила в нашім народі, особливо в Західній Україні (за винятком Буковини), **бездадність, наріканя, брехливість, підступ, невірство, непротивлене гнітови.**

І хоч тут в Америці панів нема, і ми полишені самі про себе, сі паньщизняні рештки нищуть нас, не даючи зіднатись українській силі навіть до такої дурнички, як кооперативна крамниця. Безрадність — се одна з тих злих прикмет нашої нації, що хто не схоче, може обернати Українцем, а він буде тільки чіхатись та **нарікати**. Наріканя! де не підіть між Українців, — скрізь наріканя! Підіть у котре будь наше товариство — наріканя: "Нема з ким робити, нема кого і чого триматись, ті і ті, той і та злі". Зазерни в наші часописі — наріканя! Так нарікали наші батьки у панськім ярмі, сподіючись визволу з ласки "доброго цісара", а не беручись до визволеня власними силами. Так нарікаємо і ми, їхні діти, виссавши з материних грудей безрадність та наріканя батьків наших. Наші батьки мусіли "съвітити" панам у очі. Мусіли удавати перед панами з себе добрих, хоч в дійсності кожен мав у грудях затаєну пімсту проти своїх гнобителів. **Брехливість**, лицемірство стало ся з того вдачою цілого нашого народу. Подивіть ся на Англійців. Сей нарід не знає ошуки, а як багато ми ошукували і натягали довірчивих Канадийців! Але те лицемірство та брехливість, як та генгрена, зідає нас самих. Ми не певні, чи той чи інший член нашої нації говорить по-щирості, чи може зі зрадливою думкою. Чи ж годні ми, Українці, довершити якого діла у такім лицемірстві, підступстві, не-

вірстві?! Невірство нам защепили Жиди, що протягом століть ошукували нашого селянина, користаючись його повним нерозумінem гандлю; прислужились до витворення тієї злой вдачі і всілякі царські чиновники та австріяцькі урядники, всілякі адвокати та суди. І ми тепер нікому не віrimо. А що найстрашнішого, ми **не віrimо самим собі, нашим від крові і кісток нашого народу проводирям.** Колитак далі піде, від української нації нічого не лишить ся. Балакаючи про теперішні заворушення в Ірландії, один Англієць сказав: "Ірландці нездалі створити самостійної держави, бо як двох Ірландців випе, один — шклянку пива, а другий кілішок горівки, — так зараз зчеплять ся битись." Таке саме і про Українців мож сказати. Але сим навіть і впиватись нетреба. Вони лізуть, як скажені, один на одного, тільки заведуть "дискусію" про політику, або про що небудь. Але терпіти чужинецький гніт, стелитись під ноги всіляким зайдам-напасникам, ого! на се ми спеціялісти! Чи не покликали наші прадіди Варяга Рюрика до Київа на князівство, кажучи: "Земля наша велика і обильна, але порядку в ній нема. Приайдіть і рядіть нами". Наш парубок ковтне по голові коликом свого товариша, і тут же буде ціluвати руку польському дідичови. Цілова-не рук попам теж віджиток панщини.

Волячість. "Пізнай Іван" — сим прізвищем можно охрестити цілу нашу славетну на-

цію. Але тією волячою повільнотею найбільше вславились наші Лівобережці. Як поволі сунуться його воли, так ще повільніше телепається за ними вічно повільний, млявий, наче сонний, наш Гриць. За нашу волячість ми стали посьміховищем у шустрих Москалів. Не раз казали і писали про Українців, що та воляча повільність перейшла на Українця від вічної стичності з волами. Чи так, чи інакше, але нам треба більшої рухливості. Між усіма Українцями тільки Бойки жвавий нарід; певно тому, що мають в собі чеську кров.

Многожоњство. Бугай злучується з коровою, а пес з сукою після їхнього звичайного розродчого інстинкту, **там нема того чутя, що звемо коханем.** По сполуці бугай, пес, огир, кнур не дбають про своїх самиць, не дбають і про народжених від їхнього заплоду дітей. Самці сього нижчого щабля женячки **многожонці**, вони тільки шукають нагоди сполучитись з найбільшою кількостею самиць. У такій примітивній женячці обовязки догляду дітей спадають цілковито на матірок. Але і ті матірки чим-боршій раді позбутись своїх дітей. Коли ж візьмемо вовка, він має одну жінку, має нору в котрій враз зі своєю вовчицею доглядає і виплекує свої вовченята. Хоч що правда шлюбні обовязки у вовків кінчатися з наступом зими, коли вовченята підуть на власний хліб. До сього другого, трохи вищого щабля женячки на-

лежить багато всіляких гатунків звірини, а особливо птахства. На третім, ще вищім щаблі, будуть відмеді, бобри, леви. Відмедиха лишає при собі одну дитину допомагати їй доглядати молодших. Бобри-батьки не виженуть з своєї хати дітей, доки ті не попарують ся і не заберуться на власну господарку. Лев і левиця, також як і бобри, парують ся на довший час, страшенно люблять своїх дітей, а лев так шанує свою левицю, що завжди йде позад ній. Але на-віки, аж до смерти парують ся струси. Коли молоді струси стають на порі, вони парують ся, і нема в світі вірнішої пари, як струсь з струсихою. Вразі, коли котре з них згине, друге позістає на ціле жите в удівоцтві. Се у звірини.

Коли ми перейдемо до людей теперішності, бачимо у них вищі і нищі і найнищі щаблі женячки, і навіть таке, чого у звірини цілковито нема. У звірини нема роспусти (проституції). Самиці у звірини злучають ся з самцями запро росплід, а у людей проститутка віддає своє тіло задля грошей. І се страшне зубочене у людей давне, старезне. Початки проституції подибуємо у дикунів нищого стану культури. Песиголовці горилі многожонці. Найнижчого розвитку в сьвіті дикуни Австралії многожонці, у них вільно, і навіть у звичаю, жінкам сполучуватись з чужими чоловіками. Китайці відступають гостеви свою жінку. Наші Гуцули ро-

бліть теж саме. У Московщині (в декотрих губерніях) батько (снохач) женить синів-недолітків з дорослими дівками, і, випровадивши потім геть синів на зарібки, живе з їхніми жінками (снохами) аж до своєї смерті.

Духово нерозвинені люди дивлять ся на сполучене з жінкою, як на насолоджене, подібне до іди або питя. Богато таких недорозвитків побирають ся, щоб мати свою вигоду. Туров і мормон набирає собі цілий гарем самиць, але його відносини до жінок тільки бугаячі. Там не може бути і балачки про рівноправність жінки, коли її тіло призначене тільки для играшок-насолоди, де про її душу, її індівідуальність ніхто і до голови не бере. Але там, де жінка доросла до съвідомості своїх прав вона не хоче бути начінєм худобячої насолоди самців, вона хоче товариша-мужа, одного мужа, щоб бути зним злученою навіки духовим коханем.

Ми чуємо тепер про проповідь "вільного кохання", себто, щоб задоволитись з котрою здібав ся, а дітей від таких злучень віддавати на виховане державі. Та на таке "бугаяче кохане" тільки можуть згодитись люди, у котрих інтелект не розвинений далі від інстинкту у бугая чи корови. Людське тіло багато не вибагає, колиб він чи вона були дебелі, красні, але інтелект хоче чогось іншого, хоче духового закохання, закохання на-віки. Рідко здібати таку людську пару духовово (ідеально) спаровану, але по-

дибуємо. Хлопець і дівчина, коли обоє невинні ще, закохаються одно в однім не тому, що в ней "грубі литки", а у него багато сили. Вони відчувають до себе духову прихильність, і тоді їх ніщо не годне розлучити, хіба смерть. Вони побираються. Кожна нова дитина, се плід їхнього кохання, се втілене їхнього найвищого чуття. Діти народжені з люби духа, є осолодою батьків, красою нації. Такі родини не розбігаються. Батько з матерем не розводяться, діти батьків не кидають. Доживши старезних старощів, та щаслива пара вмирає на руках люблячих дітей. **Се, — коли душі покохають ся...** У нас на Україні несьвідомі батьки не давали так закоханим побиратись, а віддавали за тих, за котрих самі хтіли, за маєток, за пару моргів поля. А тут в Америці схудоблене в напрямку женячки страшно обхопило наш нарід. І не дивота, що стільки українських родин пороспадалось, стільки дітей лишилось без мами, яку десь повіз у "Штици" Бугай Бугайкевич.

Тілесні насолодження хвилеві, але щире кохання — се вічна насолода, котрої може доступитись тільки духово розвинена людина. Не московське "хлистовство" з їхнім ідеалом "кто каво згребьот", не "вільна любов", не мормонство, чи турецькі гареми, але **одножонство щиро закоханих духом, вільно пібравшихся людських пар — се ідеал женячки, се ідеал будучини.** З такого чистого, святого кохання нарочито

дить ся вище, краще людство, людство, що буде вміти любити.

Танці. Слоні, коли на них заходить тічка, чито час парованя, сходять ся у великі череди і тоді танцюють, себто топчуть ся на однім місці, гойдаючись цілим своїм тілом; щось подібного, як у нас старі люди гуляють "журавля". Під-час парованя гуляють і деякі гатунки птахів. У людей є три гатунка танців: 1) танці боїові, 2) танці парованя і 3) танці роспustні. Боєві танці істнують у дикунів, коли вони плиганим впроваджують себе у захоплене, щоб не мати ляку у бою; танці парованя, чито женячки, мають ся у дикунів найнищого ступіня розвою; сі танці гуляє наша сільська молодь, гуляє їх челядь в усіх народів. В танцях парованя молодь має нагоду показати силу і звинність свого тіла. Але танці парованя легенько переходять у танці роспусти, у всілякі "кик-воки", та "факстроти". Отже шануюча свою людську гідність, молодь неповинна брати участі в жадних танцях, яко рештках звірства, дикунсьтва і гідкого зубоченя — роспусти. Для запізнання і парованя людська молодь має добрati вищих, людських способів. Приміром, клубів самосвіти, тощо.

Неволя думаня. Більшість людства, не помилимось, коли скажемо 99% його, **не думаеть самостійно**. Людський мізок ледачий і має нахил підлягати дужчому або юрбі. Як

кусник заліза магнесується від стичності з магнесом, так підлягають люди людям. За дітічних літ ми неминучо стаємо невольниками думаня наших батьків та опікунів. Потім починають неволити нашу думку учителі; з другого боку ми стаємо невольниками опінії наших товаришів, ми мусимо думати так, як думає та церква, до котрої ми належимо, не робить ріжниці чи вона зла чи добра. Повироставши, ми стаємо невольниками думаня тієї партії, до котрої присилували пристати нас наші економічні та національні інтереси та потреби. Люди стають невольниками моди, що є найяскравішим покажчиком людського невільництва духа і думання. І так від дитячих літ до домовини се невільниче кодло, неволючи і підлягаючи, мріє і базікає про волю, а не знає, що поки кожна окрема людська одиниця не стане самостійно-думаючою, доти дійсної волі людям ніколи не бачити.

Ніяковість. Коли поставити вола у стайні не з того боку, де він звик стояти, так він не буде знати, де себе діти; усе буде пхатись під бік свого товариша. Коли дикий звіръ зайде задалеко від тієї місцевости, де він звик ходити, він починає відчувати себе ніяково. Сю саму ніяковість починає відчувати і слабодушна людина, як дістанеться ся десь межи люди: у гостях, на сцені, на ораторській плятформі, тощо. Є люди, що чисто гублять ся,

як дістануть ся поміж гурт малознаних людей. Сим користають ся всілякі безсумлінні пройдисьвіти і в той чи інший спосіб робують таку ніякову людину. Ніяковість треба в собі побороти думкою про свою людську гідність, розвиненем в собі сили духа. Треба надбати собі такої сили духа, як стойть у сій старожидівській пісні:

Не злякаюсь і десятків
Тисячів народу,
Що на мене підвели съ
З заходу і сходу!

Убиті звірят. Не одному певно з нас доводилось бачити з якими залюбками, з якою жадобою крові різав Іван або Гриць вівцю або корову. Здавалось, що поводючи ножем по гірлянці трепочучого в жаху смерти соторіння, Іван через колодочку ножа впивав ся кровою убиваного; його рука солодилась чутем смертних подригань нещасливої жертви.

Потім приходить пожерте мняса убитого звіряти...

Заступіть звірину людиною, і перед вами підводить ся усей жах людоїдства, той час, коли людський півголовок був у такім стані духового замотеличення, що зі смаком і без жадного протесту свого сумління жер собі подібних.

Людоїдство минулось; мовляв, минулось. Ми не ємо людей, бо "в них душа". Але без жадного вагання кажемо вейтерці подати собі

"біфстик". Ми їмо звірят, бо "звірята мають тільки дух" А теперішня ж наука съвідчить, що між людьми а звірятами є, хоч і далеке, але якесь споріднене...

Та відсуньмо те споріднене на бік. Візьмім справу убитя і пожертя звірят людьми з крапки погляду людського таки самолюбства. Як я годен стати досконалою людиною **людиною любови**, а в той час різати таких хороших, нікому нічо невинних овечок, телят, кріліків, курок, або забавлятись стрілянєм оленів, лосів, куропатви, манісіньких перепівочок, качок, гусей, або лапанєм німої риби?

Хоч будова нашого тіла виказує, що люди були створені до рослинної поживи, хоч доктори кажуть, що мнясиво не така вже здорова їда, — але ми беремо сю справу з крапки шкідливості впливу убитя звірят на нашу душу. Що-дня у съвіті люди убивають безліч звірят, що-дня їдять їхні тіла. Отже, що-дня ми зістаємось у добі мнясожерства за часів палеолітичного людства, хоч тепер те мнясо їмо ножем і видельцем, а не роздираємо пазурами.

А від убитя звірини, як лехко перейти до убитя людини. Ми знаємо, що багато убийників походить з різників. А від убивства людей — чому не перейти до людоїдства? Під час і після сієї съвітової війни Європа голодує. Чому ті Европейці не презервували ті 20:000.000 убитих жовнірів? Малиб "поживи" до схочу!

Гидка думка! Але коли ви стоєте ще на степені убитя звірят, ви ніколи не забезпечені, що ви відійшли вже від убивства людей і навіть канібалізму.

Коли людство не мало або не знало як і що їсти, воно їло себе і звірят, але тепер коли виріб безкровної поживи так побільшав і удосконалився, так людство повинне облишисти раз на завжди убиті звірят, облишити те в ім'я свого власного удосконалення.

Крадіж. З кількох решток про які нам лишилось сказати, згадаймо про наліг крадіжу. Протягом тисячеліт людство рабувало і крало, і сей наліг рабунку та крадіжу є в крові окремих одиниць і цілих держав. На сю хоробу рабунку хорі усі, так звані, імперіялістичні народи.

Ляк роботи. Є люди, що бояться праці; гірше того! соромляться робити... А закон сьвіта каже: "В поті чола твого будеш їсти хліб твій". Від найменьшої животини до найбільших істот усе працює на свій **щоденний** кавалок поживи. Ой, скільки щастя, скільки наслоди в тій праці: робити на власний кусень хліба!

А є цілі кляси, що бояться і зневажають працю. До тих кляс належить і наша старокраїва українська інтелігенція. Вони воліють здихати зголоду, поневірятись на гербаті та оселедцях, але, Боже борони, **"понизити"** свого гонору якоюсь роботою поза стухлих бюр. Сієї

хороби наша інтелігенція набралась від польської шляхти. Але можно сподіватись, що тепер ішній європейський переверт навчить їх не боятись і ручної праці.

Самовбивство. У людях ще зауважуємо один цікавий прояв, самовбивство. Стаеть ся се в людини тоді, коли її безрадний розум уроїть собі, що "усе пропало", що "що нікому він не потрібний," що "йому сьвіт зашито". Але поміж самовбійниками трафляють ся родові убійники. Ми читали про одну англійську родину лордів, про котру писалось, що кожний хлоп з тієї родини, доростаючи 25—30 літ, убивав себе. Цікавою є для психольога родина С-ких в Галичині, члени котрої поповнюють самовбивство, або взагалі дуже нервові, напрасні і стають у прикрих хвилях житя безрадними.

IV.

КОРІНЬ ЛИХА

Що людина геть більше дістає зла від своїх батьків в царені духа, а не тіла, каже нам отсе цікаве постережене.

Батьки передають своїм дітям декотрі свої тілесні хороби: дехто пранці, дехто сухоти, дехто нервовість, дехто наліг піятики, дехто ту чи іншу кволість свого тіла. Але ми робимо тут натиск на слові **"дехто"**, бо тільки **дехто** з батьків пранцьоваті, тільки **дехто сухітники**, тільки **дехто** нервові, тільки **дехто пяниці**, тільки **дехто** тілом кволі.

Та навіть усі ті народжені тілом від **хорих** батьків діти можуть бути добрими людьми, навіть пяниці під-час тверезої хвилі.

Люди родяться на сьвіт лихими, родяться з тим **"первородним гріхом"**, приносючи ту лиху свою вдачу закорінену у своїй духовій частині ісства. Ми в попередніх розділах сієї розвідки перерахували здебільшого ті інтелектуальні хороби. Тепер тільки зсумуймо те усе.

Звірячі, бестіяльні нахили, як лютість, нестриманість, жадоба крові, вбивства, нахил до людоїдства — се усе прийшло нам у спадчину від наших найдальших праਪрадідів.

Плачі, жаханя, страхи, зацікавлене новинами, захоплене барвистими кольорами, вражуючими очі убраннями — се спадчина від давногого дикунства.

Святковані образів та фігур, забубони, — звідтам також.

Вищі щаблі дикунства і варварства відроджують ся в нас проявами святковання брутальної сили, війнами, сварами та чварами, поневоленем жінок і дітей, приватною власностєю на засоби виробу, жадобою влади, нахилом до крадіжу і розбою.

Середневічне полишило нам фанатизм.

Від цілого тягу нашого життя в певних етнографічних межах закорінилось у нас чутє націоналізму і всіляких звичаїв, а також витворились певні національні вдачі, котрі не усі добре.

Недосконалість і занедбаність нами свого інтелекту виявляється у нас нахилом до брехень, максималізмом, себто те, що Ляхи кажуть "Mierzą się na zamiary".

Паньщина відбувається на нас в проявах сервілизму, безрадности, наріканях, брехливості, підступстві, невірстві, непротивленню гнетові.

Часи бюрократства дали нашій інтелігенції хоробу ляку фізичної роботи.

Взагалі недосконалість нашого занедбаного розуму виявляється у неволею думаня і на віть самовбивством.

Але не треба усього нашого інтелектуального зла складати на саме уроджене. Воно побільшується в нас протягом цілого нашого життя. Як летючі піски гнані вітром поволі засипають зелені лани, роблячи їх жовтою сумною пустелею, так і зло протягом цілого нашого життя спадає на нас і лишає на нас знахи свого тавра. Коли ви здібаєте малу рожеву веселу дитину — перед вами людство часів недбайливого дикунства з його простотою і малогрховностею. А як подивитесь на старшу людину, на лиці котрої уже лягла "Кайнова печать" суму, та рудявість, ті відзнаки усього зла поповненого в житю, або зла одержаного від життя-людей — се перед вами "достиглий овоч".

Є люди, що надіються, що з відміною економічних обставин і з запізнанем людини з наукою, людина стане кращою, ціле людство таким робом стане кращим.

А коли таکим людям говоримо, що поліпшеннє добропису і побільшанє знання ще не все, що треба братись і з себе викидати усі ті віджитки, **що в краще житє маютьувійти кращі люди** — ті люди нам відповідають, що тепер над самоудосконаленем нема чого сушисти голови, що усе те прийде магічно з відміною економічних обставин.

Правда, що людина в добробуті не буде потребувати красти, але се велике питанє, чи відмінятъ економічні обставини нахил до гніву,

бійок, влади, брехень, піятики, роспусти, і т. д.

Ми знаємо, що вищі кляси нашого суспільства і богаті і вчені, але лихі, безчесні, здеморалізовані. Отже ті, що тільки звертають свою увагу на матеріалістичний бік житя, і сподіються съ дива перетвореня людства на краще тільки самою економічною революцією — милять ся!

Лихі ніколи доброго не сотворять. Краще житє потребує, кращих людей, людей вільних від лихих віджитків минувшини. "Корінь ліха" лежить у сих власно віджитках, і хто їх не позбудеть ся, той є сам віджитком, а не спадкоємцем будучини.

Мало хто розуміє, що кожна новонароджена дитина — се ціле людство, ціла нація з її минувшиною і будучиною, з її добром і лихом. Що нашими очима бачимо, з тим годимось, і те нас, в призвичаєнню, не дивує. Дивлючись на дитину (хлопчика), ми певні, що, як він виросте, так у него зявлять ся під носом вуси; а дивлючись на дівча, ми знаємо, що як воно доросте пори, так в неї зявлять ся груди і довгі коси.

Але той, що має духові очі, дивлючись на новонароджене немовля, думає: "Хто були твої діди-прадіди? Чи не розбішаки, чи не убійники, чи не брехуни, чи не гнітачі кволих, чи не людоїди, не роспупстники, чи не пяници, не пранцьоваті, не курії, чи не півголовки? Котрі лихі вдачі твоїх батьків виявлять ся в тобі? Скільки біди і лиха ти додаси до страждань людства?"

Ми навчені роспізнавати людей хорих тілом, але **хороби** вдачі людської у багатьох випадках не добачаємо. А як і відчуваємо, так тоді починаємо на "лиху" людину, нарікати, або з нею сваритись, битись, судити її, або і вбивати.

Який злочин!

Таж коли ми здибуємо хору людину на пропасницю, чи тифус, ми на неї не нарікаємо, не судимо її і не вбиваємо, — **але беремось лічити.**

Коли ж людство зрозуміє, що **кожна людина, є доброю людиною, є съвятынею, до котрої друга людина і усі люди в съвіті не мають жадного права суду і кари.**

Відносини людини до людини мають виявлятись **тільки братерською любою та запомогою.** Жаден не съміє зле думати про людей, зле про них або до них висловлюватись, а найпаче не съміє чинити їм лихого.

Кожна людина має згодитись з тим фактом, що вона сама і насамперед повна лихих віджитків, і що для встановлення на съвіті кращого життя, кожне людське "Я" має очистити себе з усих тих віджитків. Кожне людське "Я", людина, — коштовна кришталева чаша, але завалена з середини і з усіх боків злом минувшини, "гріхами батьків" і своїх власних. Чи ж взяти і розбити сей коштовний, чудовий витвір природи, себто, чи згладити кожне людське "мене"

з съвіта, за те що те " я " хоре інтелектуально?

Як по-дурному булоб розбивати коштовне начіне, коли його можна вимити, так ще дурніше лиходумати, лихословити і лиходіяти на інтелектуально хорих людей. **Іх треба лічити.** Але вилічитись від віджитків минувшини людина може тоді, коли застановить ся над самим собою, **коли забажає бути дійсною людиною.**

Однак, коли ми будемо ходити і радити духово хорим людям, як стати досконалими людьми, а про своє удосконалене не будемо думати, з тієї нашої праці добра не буде, і людству не полежша. Тому віддавна ми маємо раду братись спершу витягати поліно з своего ока, а тоді вже добувати порошини з чійогось.

Отже, ми тепер переконуємось, що треба лічити себе від зла минувшини, від "гріхів батьків наших". Алеж наше жите — як сон, ми як квіти на полю: сьогодня красують ся вони, а завтра пісхли і вітер розвіяв їхній порох. Та по квітах зістається ся їхнє насінє, по нас зістаються ся наші діти. Хай же кожен чи кожна, що хочуть побиратись, хай собі застановлять ся, чи вони вродять краще людське поколінє від себе, чи ні? З віджитками минувшини, з хоробами і налогами кращого покоління ніхто не видасть. Добре, потрібне в съвіті поколінє видасть тільки та пара, котра тілом здорована, серцем братерська, правдою тверда.

Дійсно досконалих людей ще нема, а по-

биратись уже треба багатьом. Але і тут треба вибирати з поміж лихого найменьш лихе: абсолютно не побиратись з тілесно недужими і алькоголиками, або від хоровитих і піяцьких родин. Треба уважати на розум, уважати на вдачу, того, чи тієї, з ким хочете пібратись.

Що-до мішаних шлюбів треба знати, що у съвіті є багато народів, що неварто з ними перемішувати української крові. Хай вони перше себе самі удосканалять, а тоді будемо балакати про побиранє наших хлопців і дівчат з їхнею молодею.

Ми ставимо українську націю повище багатьох націй, бо хоч попри недобрі прикмети нашої вдачі поперед перераховані, Українець має чуле серце, дух демократизму, красне, здорове і високе тіло — одним словом надається на кандидата до досконалості.

Коли варто з ким Українцям товаришувати і побиратись, так се з Англійцями, Скачменами і Скандинавцями. Сим народам бракне нашої української чулости, а нам бракне їхньої рівноваги, і духової зверхности.

Отже не тільки треба звертати увагу на віджитки, що ми принесли в съвіт від наших батьків, але напинати усі наші сили якомога, щоб не допускати тих лихих віджитків у слідуочі покоління. Не тільки самі робімось досконалими, але працюймо запро удосконаленя будучого людства.

V.

ЗАГАЛЬНА ЛЮДСЬКА ВДАЧА.

В початках цієї розвідки ми показали, що кожне кодло, рід і родина животин мають кожне окрему питому тільки своєму кодлу вдачу. Знов ми показали, що люди загальної вдачі не мають, і через те між ними йде такий страшний розбрат навіть між членами однакових кляс. Ми подали величезний список всіляких лихих віджитків, котрі ми порівняли з намулом, що замулив, поховав під собою щось доброго, можливо ту дійсну людську вдачу. Ми навіть згадали пару слів про "людяність". Приступімо ж тепер ближче до питання, чи може людство мати одну спільну вдачу, котраб інстинктово кермувала цілим людством в напрямку загального тілесного і духового добробуту усіх людей.

Тургенев сказав: "Де кінчить ся звірина, — там починається людина". Але ми бачимо, що не тільки звірство, але і історичні віджитки треба в сім разі пригадати.

Копаючись в намулі віджитків, ми здибуємо в людині кілька близкучих самосвітів: чуте правди, любов до цілого сьвіта, сумлінє, чуте краси, і розвинній розум. Сього звірина або

не має, або має у нерозвиненій формі. Се межа між звіриною, людьми-звірами, людьми-дикунами, людьми-варварами, людьми-цівілізованими, а дійсними людьми, се є ознака людяності! Се є те усе, що могло бути прикметою загальної людської вдачі.

Коли б кожна одиниця людства завзялась витворити з себе дійсну людину; коли б кожен з нас мав на оці насамперед твердо-непохитно триматись правди, думати, говорити і чинити правду; коли б кожен з нас плекав у своїм серцю любу до себе самого, до усіх людей, до усієї звірини, до птахів, риб і комах, до лісів і квітів, до сяєва сонця і мерехтіння найдальшої зірки; коли б чутє краси просяяло нас кожного і наші очі шукали б тільки красних рисів, а вуха чудових згуків съпіву та музики; щоб наш ньюх праг пахощів найточніших ароматів; коли б наш розум невпинно працював і проводив нас до більшого і більшого знання; коли б ми прислухались до голосу нашого сумління, щоб бути певним, чи не коємо чого лихого; коли б усе людство взялось до сього самоудосконаленя, — тоді б воно вийшло геть "спід дурного хати" на дійсну дорогу, котра б вивела рід людський на вищий щабель, щабель загальної людської вдачі. І з звірини ми б стали дітьми сонця!

Ви бачили ту гидку гусінь, що плаzaє по галузках дерева, ви бачили як вона перетво-

рюєть ся у завмерлу зузульку — але ви знов бачили, як та зузулька пукає, і чудовий барвистий метелик летить понад пахучими квітками в хвилях тепла і промінів ссяючого сонця. А там на галузці яблуні позісталась тільки чорна шкірка колишньої зузульки...

Так і людство: гусінь звірства і зузулька віджитків хай ідуть в занебуття, хай з того гидкого минулого, з дикості, безглаздя, борні, самосилу, з теперішньої тілесної і духової капліки-людства, підведеть ся дійсне, досконале людство, котре з огидженем покине цвинтарь минувшини і піде творити собі спільне щастє на прикрашених барвистими, пахучими квітами долинах краси, проваджене інстинктивою спільною вдачою правди і любови, розуму і сумління.

Читачу, тут сказано уже все, що тичить ся здивгненя людства, але тепер від Тебе залежить попрацювати над очищенем себе від віджитків, щоб і до Тебе тичились слова одного Славетного Селянина:

"Ви тепер чисті, бо я очистив вас словами уст моїх."

О Г Л А В .

Бік.

Вступ —	3
I. Звірськість в людстві —	7
II. Зріст тіла та інтелекта —	15
III. Дитячість та історична минувшина —	23
IV. Корінь лиха —	52
V. Загальна людська вдача —	60

ЧОМУ ТРЕБА ЗНАТИ ГЕОГРАФІЮ?

Коли Ви не запізнані з "ГЕОГРАФІЄЮ", себто з наукою про опис поверхні землі, про суходоли, острови та моря, про всілякі підсоня в сьвіті, про розміщене на землі рослин, звірят та людей, про державні межі, про міста та адміністративний поділ держав зокрема про кількість людства в кожній державі. про стан гандлю, промисловости та хліборобства на сьвіті, отже коли Ви не запізнані з "ГЕОГРАФІЄЮ" так для Вас цілий сьвіт буде як у мішку. Ви навіть не годні будете пожиточно скористати з читаня часописів; а до історії та політики нема тоді чого й братись, коли не знає "ГЕОГРАФІЇ". Тому ми радимо Вам зараз замовити собі

"ГЕОГРАФІЮ"

в українській мові, що коштує в твердій оправі лише

8 ц.

Замовлення посылати на адресу:

Ukrainska Knyharnia

504 Queen St. W.

Toronto, Canada.

ДАРВІНІЗМ

Найбільш поучаюча книжка написана
ЕМІЛЕМ ФЕРІЄРОМ

після науки великого учителя Дарвіна, містить
в собі слідуоче:

ЧАСТИНА ПЕРША.

1. Закони, на яких опирається теорія.
2. Боротьба за істновання.
3. Природний добір.
4. Чинники природного добору.
5. Наслідки природного добору.
6. Факти, які можна пояснити природним добором.
7. Теорія еволюції і геологічні доктрини.
8. Критика теперішніх класифікацій.
9. Геологічна класифікація.
10. Труднощі, з якими має діло теорія.

ЧАСТИНА ДРУГА.

Приложення теорії еволюції до мов.

1. Зміни в мовах.
2. Причини змін і добору в мовах.

ЧАСТИНА ТРЕТА.

Теорія еволюції прикладена до людини.

1. Стан питання.
2. Вступні уваги.
3. Відмінок людини.
4. Місце людини в природі.

Ся книжка має 170 сторінок друку, на гарнім папері і коштує лише 80ц.

Жадайте сієї книжки у кожній книгарні,
або присилайте замовлення на адресу:

UKRAINSKA KNYHARNIA

504 Queen St. W. — Toronto, Canada.

ЦІНА 25с.
